

СПЕЦИФІКА МЕТАФОРИЧНОГО ОСВОЄННЯ ДІЙНОСТІ У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «БЕРЕГ ЛЮБОВІ»

У статті проаналізовано роль метафори в художньому тексті Олеся Гончара, простежено особливості її творення, спираючись на положення когнітивної теорії метафори. Здійснено класифікацію метафоричних концептів у повісті «Берег любові».

Ключові слова: метафора, концепція дійсності, когнітивний аспект, концептуальна метафора.

В статье проанализирована роль метафоры в художественном тексте Олеся Гончара, прослеживаются особенности её создания, исходя из положений когнитивной теории метафоры. Осуществлена классификация метафорических концептов в повести «Берег любви».

Ключевые слова: метафора, концепция действительности, когнитивный аспект, концептуальная метафора.

The role of a metaphor in Oles' Honchar literary text is analyzed in the article. The mitigation of peculiarities of text creation was based on the cognitive approach to the metaphor. Metaphorical concepts of Oles' Honchar "The Coast of Love" never classified.

Key words: metaphor, the concept of reality, cognitive aspect, conceptuality metaphor.

Оригінальність образного мислення письменника, метафоричність його світобачення завжди визначали особливості авторського стилю, ступінь диференціації двох систем пізнання "об'єкт-об'єкт" та "об'єкт-суб'єкт" у художньому тексті. Зрозуміло, що мистецтво слова органічно існує в особливій системі філософських координат. Відомий теоретик науки Д.Девідсон слушно зазначав, що мистецтво являє собою "особливу поетичну чи метафоричну істину" [4, с. 175].

За висловом Аристотеля, метафора позбавлена фундаментального гностичного потенціалу, який змінюється непрямим визнанням її евристичних можливостей, заснованих на принципі подібності явищ. На думку філософа, метафора виступає «місцем зустрічі» двох предметно-тематичних світів, результатом паралелізації двох систем значень, що породжує ідею двоплановості її змісту. Сьогодні метафора набуває свого науково-раціонального визначення, в якому актуальність її естетичної функції помітно применшена [1, с. 65].

У сучасному вивченні метафори спостерігається множинність підходів у рамках різних галузей знання. Когнітивна лінгвістика, виходячи з положень

праць М. Джонсона та Д. Лакоффа, запропонувала нові способи вивчення цього явища, проводячи паралелі з категоріями міфопоетичного аналізу. Метафора, на думку вчених, є засобом категоризації як світу в цілому, так і окремих його предметних сфер, що визначає метафоричність понятійної системи людини: «Метафоричні моделі – це свого роду схеми, за якими людина мислить і діє». Важливим є те, що вчені виділяють три типи метафор: структурні, орієнтаційні та онтологічні [6, с. 49].

Наукове осмислення метафори також запропонував А. Річардс, зазначивши, що метафора є важливим інструментом, «всюдисущим принципом» мови, оскільки вона порушує смисл мовлення, засоби вираження думки, активізує інтелектуальну діяльність.

Послідовник наукових ідей А. Річардса М. Блек обґрунтовує наявність у метафоричних структурах особливого значення, пояснюючи його як результат взаємодії окремих об'єктів, кожному з яких відповідає «система асоціативних спільних місць». У процесі метафоризації взаємодіють дві концептуальні системи, коли до головного об'єкта додається система «асоційованих імплікацій», у результаті чого утворюється нове значення, що спричиняє зміну попереднього значення двох задіяних у творенні метафори об'єктів [2, с. 42].

До вивчення теорії метафори вдавалися також Е. Мак-Кормак, С. Пеппер, О. Потебня, О. Хомський, які розглядали це явище як культурний феномен, своєрідну модель істини та метод пізнання світу.

Метафора таким чином являє собою особливий код, тип образного мислення митця, який уособлює класичну словесну довершеність. Для вершинної в художньому аспекті творчості Олеся Гончара метафоризація образного осмислення дійсності виступає визначальною стильовою ознакою. Вона формує поліфонізм його письма, багатогранність творчих експериментів зі словом.

У цьому аспекті показовим для літературознавчого аналізу є роман «Берег любові» (1976). Цей твір вивчений у вітчизняному літературознавстві в контексті «великої прози» митця, його ролі у національному літературному процесі другої половини ХХ ст. (В. Галич, М. Гуменний, В. Гуменюк, М. Дубина, М. Наєнко, Н. Олійник, О. Слижук, Т. Хом'як). Різні аспекти поетики художнього тексту О. Гончара розглядали у своїх статтях Н. Мисливець, Н. Полохова, І. Цюп'як. Разом з тим, поза увагою дослідників залишається проблема акцентуації метафоричного рівня образної свідомості Олеся Гончара у романі «Берег любові». Це й зумовило предмет дослідження нашої статті.

У процесі виконання роботи ми ставимо такі завдання:

- 1) окреслити генезис теорії метафори у сучасному літературознавстві;
- 2) визначити найдієвіші засоби метафоризації дійсності у тексті роману Олеся Гончара «Берег любові»;
- 3) охарактеризувати їх роль у відтворенні драматичної концепції дійсності.

Специфіка обраного предмета аналізу спонукала до вибору таких методів дослідження наукового матеріалу: індуктивно-дедуктивний, герменевтичний, дискурсивний.

Видатний прозаїк у романі «Берег любові» філософськи заглиблено, сюжетно вмотивовано витворює драматичну концепцію дійсності, яка ґрунтується на законі єдності та боротьби суперечностей. Вона окреслює ментальний зріз життя української родини Ягничів, кожен з якої шукає сенс свого буття в реальності та історичних ремінісценціях (Овідій, Октавіан Август).

Концептуальна метафора «Берег любові» найточніше, наймісткіше уособлює поетичність романного епосу Олеся Гончара, несе в собі онтологічний зміст: «Пісня звалася «Берег любові» ... тривожне якесь передчуття мучило Інну, коли здавалось їй, що тільки цей скрик емоційний (сплав болю, сповіді й заклинання), тільки магія почуття, піднятого до співу допоможе їй втримати те, що вона найбільше боялася втратити» [3, с. 7].

Драматизм світосприйняття письменника демонструє динамізм авторської думки, філософсько-естетичну глибину осягнення життя. Метафора як вагомий, художньо найбільш адекватний спосіб реалізації письменницького задуму реалізується у митця за допомогою апеляції до образно-асоціативних реалій національного буття (пісня, слово, чар-зілля). Таким чином продукується авторська картина світу, в якій закодовані провідні риси української ментальності: кордоцентризм природи, ліричність, емоційність, естетичність сприйняття буття, душевна чутливість природи.

Персоніфіковані метафори образно інтерпретують національні концепти світосприйняття: «... є в житті такі речі, перед якими всі твої зусилля зводяться нанівець, всі частокколи найхитріших перешкод падають від одного, – падають, сама ж бо знаєш, що то за сила – любов» [3, с. 110].

Відомий дослідник П. Рікер називає даний процес «взаємоанімацією образів» [8, с. 56], коли план вираження змісту зазнає впливу означуваного поняття. Це явище спостерігається у метафоричних концептах, які актуалізовані у тексті роману «Берег любові».

Це дає підстави говорити про своєрідний метафоричний сценарій як сукупність взаємопов'язаних елементів однієї ситуації, одного контексту [7, с. 77], що розглядає принцип встановлення семантичних паралелей між двома тематичними групами. Образна інтерпретація дійсності Олесем Гончаром виступає у даному контексті і означувані поняттям (як об'єкт авторського осмислення), і означником (як генератор метафоричних концептів художнього тексту). Багатоплановість зображення, позначена ліро-епічною проекцією буття, містить оригінально-авторський арсенал «логічно і семантично пов'язаних перенесень, які називають лінгвістичними метафорами» [7, с. 74]. Переконливо це показує приклад словесного змалювання вітрильника «Оріон». «... ці ж самі вітрила, які так плавно та легко несли «Оріон» погожої днини, зараз можуть стати для нього смертельними: кожен із них, кого поєднав «Оріон», в тривозі дослухається,

як гудуть і гудуть над ним під ураганим вітром напнуті ткані полотна ...» [3, с. 22].

Когнітивна теорія метафори розрізняє у метафоричному сценарії сферу-джерело і сферу-ціль. У даному контексті сферою-ціллю виступає концептуальна метафора, а за характером сфери-джерела можна виділити такий її тип, як метафору словесної дії. Варто зауважити, що всі означувані філософсько-естетичні поняття внутрішньо пов'язані, тому існує реальна можливість конструювання яких завгодно перенесень і «перехресних референцій» [7, с. 78].

У Олеся Гончара метафорою є троп, який експресивно творить художнє мовлення, особливий рівень аперцепції, спонукає до розвитку художню уяву та фантазію читача. За допомогою зчеплення асоціацій метафора перетворюється на пророчі образи дійсності, які випереджають час. Високий естетичний ідеал митця, його духовний максималізм виступають могутнім рушієм творення метафори, драматичної концепції дійсності.

Для письменника метафорична концептуалізація буття спричиняє відчуття творчого катарсису, романтичного піднесення, а для читача демонструє пізнавально-естетичну, духовно-збагачувальну функції. Експресивної виразності метафорі видатного прозаїка сучасності надає оригінальний ореол, який створює стійкі асоціативні поля навколо національних буттєвих реалій, формуючи авторські семантичні нашарування. У результаті цього процесу народжується нова естетична істина, яка вирізняє стильову домінанту Олеся Гончара: «Адже відомо, як людину в такому становищі з'їдає туга та неприкаяність. Прикутий до степів, розіп'ятий на інших спекотних вітрах, які він тепер там в'яже вузли?» [3, с. 156].

Варто зауважити, що метафоризація в Олеся Гончара виступає визначальною рисою образної свідомості, «активністю вираженої авторської оцінки, яка забарвлює всі значення слова» [5, с. 65].

Майстер слова творить особливий емоційний та метафоричний код сучасності за допомогою концептуальних, когнітивних метафор, що породжує поліфонічність сприйняття буття, діалектичну експресивність тексту, точність, емоційну впливовість (емотивність) слова. Актуалізуючи істотну вторинну ознаку предмета чи явища, Олесь Гончар за допомогою законів асоціативності художнього мислення формує національну концепцію дійсності, виражену в естетичній категорії драматичного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Поетика / Аристотель. – К.: Мистецтво, 1957. – 176 с.
2. Blake N. The English Language in Mediaval Literature / N. Blake. – London, Melbourn and Toronto: G. M. Dent and Sons Ltd., 1977. – 175 p.
3. Гончар О. Берег любові. Роман / Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1976. – 176 с.

4. Дэвидсон Д. Что означают метафоры? / Д. Дэвидсон // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М., 1990. – С. 220.

5. Колесник Г.М. Людяність краси / Г.М. Колесник. – К.: Мистецтво, 1980. – 460 с.

6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Прогресс, 2004. – 256 с.

7. Павлюк Л.С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Людмила Степанівна Павлюк – Львів: ПАІС, 2007. – 130 с.

8. Рикер П. // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М., 1990. – С. 220.

УДК 821.161.2:8'137(092)